

Rezumat

Teza de doctorat: Politică interconfesională și biserica catolică în epoca episcopului Kovács Miklós (1833-1847)

Doctorand: István Nemes

Conducător: prof. dr. Marton József

Cuvinte cheie: liberalism, conservatorism, apostazie, Dieta Transilvaniei, căsătorii mixte, Erdélyi Híradó, Pesti Hírlap, Miklós Kovács, Fogarasy Mihály, comitate, polemici interconfesionale

Cuprins

0. Introducere

1. Nașterea cadrului istorico-juridic care a determinat dezbaterile pe marginea religiei din epoca reformei

1.1. Codificarea drepturilor religiilor recepte în timpul principatului protestant (1568-1653)

1.2. Consecințele preluării puterii de către Habsburgi

1.3. Carol al III-lea și Maria Tereza – Programul restaurației catolice

1.3. Iosif al II-lea

1.4. Codificarea și încremenirea iosefinismului

1.4.1. Legile din 1791

1.4.2. Proiectele de lege din 1810–11

1.5. Chestiunea interconfesională în Ungaria (1791–1847)

1.5.1. Introducere

1.5.2. Liberalismul maghiar și chestiunea interconfesionalității

2. Dezbaterile transilvănene pe tema interconfesionalității

2.1. Premisele Dietei din 1834–35

2.1.1. Rezistența nobiliară din 1832–33. și chestiunea interconfesională

2.1.2. Rezoluțiile comitatelor din mai 1833

2.1.3. Sesiunea de la sfârșitul anului 1833

2.1.4. Reacția bisericii catolice

2.1.5. Între rezistență și Dietă

2.1.6. Dieta din 1834. și problematica interconfesională

2.2. Dieta din 1837–38. Separarea bisericii de stat: problema consilieriatului episcopului de Transilvania în Guberniu

2.2.1. Opera lui Fogarasy Mihály și mărturiile pregătirilor pentru apărare

2.2.2. Cadrul istoric al dezbaterilor din Dietă

2.2.3. Controversa din Dietă

2.2.4. Plângerile confesiunilor necatolice în fața Dietei din 1837–38

3. Problema căsătoriilor mixte

3.1. Istoria nașterii scrisorii pastorale despre reversale din 1841

3.2. Controversele din Consistoriu

3.3. Scrisoarea pastorală și corpul episcopilor din Ungaria

3.4. Între Scila și Caribda: cazul mariajului Komáromi–Csáky

3.5. Scrisoarea pastorală

3.6. Controversele din sălile comitatelor

3.7. Răspunsul episcopului dat comitatelor

3.8. Primele cazuri de asistență pasivă. Săptămânalul *Erdélyi Híradó* și activitatea polemică literară ecleziastică

3.9. Polemică în Dieta de la 1841–43

3.9.1. Lucrările comisiilor dietale

3.9.2. Dezbaterile operatelor în Dietă

3.4. Postludiu

4. Concluzii

Bibliografie

Surse documentare

Arhiva Arhiepiscopiei de Alba Iulia

Arhivele Naționale ale României

Arhivele Naționale ale Ungariei

Cărți, monografii, chrestomații

Studii, aricole, capitole de cărți

Materiale online

Cadru general: Teza de doctorat **Politică interconfesională și biserica catolică în epoca episcopului Kovács Miklós (1833-1847)** prezintă cercetările de istorie a bisericii romano-catolice din Transilvania în perioada reformei. Tema principală a tezei reprezintă dezbaterile pe marginea reglementărilor juridice a relațiilor interconfesionale din această perioadă. Aceste dezbateri au avut un caracter polemic, fiind vorba despre două poluri contrare: liberalismul politic maghiar al vremii și absolutismul, care sprijinea susținerea privilegiilor bisericii catolice, un important pilon al sistemului politic imperial Habsburgic. Astfel obiectul tezei se integrează sub egida câștigării libertății conștiinței și egalității interconfesionale în cadrul general al luptei politice a liberalismului maghiar transilvănean pentru reînnoirea societății transilvane și efortul absolutismului vienez de a frâna acest proces de modernizare. Pentru încadrarea totală și perfectă a temei mai este nevoie de menționarea faptului că liberalismul transilvan se prezintă ca un curent care își trage originea în mare parte din liberalismul ungar, deși, dincolo de asemănări, există și diferențe esențiale înrădăcinate în circumstanțele istorice și juridice caracteristice Marelui Principat al Transilvaniei. Se pare obligatorie și o altă mențiune importantă asupra naturii acestor dezbateri, care în această epocă nu mai reprezintă o polemică interreligioasă pe subiecte dogmatice sau ecleziastice, ci o temă politică prin excelență, în conexiune cu valorile iluminate ale egalității și libertății. Altfel spus, liberalismul absoarbe în programul său politic religiosul și îl transformă într-o temă publică afiliată proiectului liberal de a făuri o societate bazată pe egalitatea concetățenilor.

Motivarea importanței istorice a cercetărilor: Tema conflictelor politice pe marginea relațiilor interconfesionale din perioada reformei reprezintă o pată obscură în istoria bisericii catolice din Transilvania, nefiind aproape deloc cercetată. S-au scris numai câteva capitole pe marginea ei, iar în materie de monografie nu avem nici o carte dedicată exclusiv acestui subiect. Studiile și capitolele monografice scrise pe marginea temei au văzut lumina în primele două decenii ale secolului trecut, lipsind astfel o abordare recentă, modernă a subiectului. În plus, aceste opere prezintă tema numai pe baza dezbaterilor din Dieta Transilvaniei, ignorând un uriaș material arhivistic, care a zăcut necercetat în arhivele Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Alba Iulia până la momentul actual. Accentul acestor prezentări nu era pus pe lupta politică aprigă dintre noul sistem burghez și regimul vechi, ci pe diferite teme bisericești aferente acestei perioade, care erau de interes primordial istoriei ecleziastice catolice de dinaintea primului război mondial, precum și celei interbelice. Aceste teme, cărora conflictele dintre liberalism și conservatorism (resp. catolicism) au fost subordonate sunt cele ale autonomiei catolice și Statusului catolic. Materialul arhivistic descoperit, cercetat și prezentat aduce astfel noutăți importante pentru cunoașterea istoriei

bisericești din prima jumătate a secolului XIX., precum și istoriei laice, tema fiind una interdisciplinară, putând fi localizat în regiunea de graniță a istoriei bisericii cu cea a istoriei generale a Transilvaniei.

Fondurile cercetate: Cercetările arhivistice vizează diferite fonduri din arhive ecleziastice și naționale. Principalele descoperiri au fost efectuate în Arhivele Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Alba Iulia. Aici am răsfoit fondurile episcopale ale vremii, precum și cele privind mobilitatea populației, vizitațiile canonice, și circularele episcopale referitoare la această epocă de 17 ani. Aceste cercetări de bază au fost completate de investigațiile întreprinse la Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale ale României. Căutările noastre între documentele acestei arhive au ținut documentele adunărilor generale a comitatelor transilvane referitoare la conflictele politice pe subiectul relațiilor interconfesionale, anii 1832-33 resp. 1840-41 având prioritate în aceste investigații. Un alt fond arhivistic vizitat a fost cea a colecțiilor guvernamentale transilvănene aflate la Arhivele Naționale ale Ungariei din Budapesta. Aici a fost urmărit în principal procesul de pregătire și constituire a documentelor dietale referitoare la plângerile stărilor ardeleni în materie de politică confesională.

Acestor documente originale în nr. total de 213 li se adăugă acelea care au apărut la tipar în diferite antologii și culegeri istorice. Am mai cercetat și presa contemporană, care oglindea evenimentele din punctul de vedere al curentului, pe care diferitele reviste ale vremii îl favorizau.

La cercetarea bibliografiei am pus accent pe adunarea unei bibliografii primare contemporane, de rang documentar. În al doilea rând am încercat adunarea și prelucrarea acelor piese bibliografice, care s-au ocupat direct de evenimentele dezbaterilor. Având în vedere imboldul ungar primit de liberalismul transilvan, am pus un accent serios pe sintetizarea celor mai noi rezultate ale istoriografiei maghiare despre temă.

Prezentarea tezei și a rezultatelor acesteia: Primul capitol al tezei reprezintă o prezentare generală a cadrului istoric al subiectului. O primă încercare vizează trasarea problematicii interconfesionale transilvane de la originile din vremea principatului protestant până la perioada iosefinismului târziu. Acest capitol începe analiza relațiilor interconfesionale din anul 1568 și urmărește nașterea cadrului juridic de bază până la 1653, anul apariției *Approbatelor*, care reprezintă codul juridic de bază a principatului până la 1848. În această fază a prezentării am descris acele legi fundamentale referitoare la religie, care au constituit baza de referință a argumentației politice reformiste. Cu ajutorul istoriografiei am efectuat și evaluarea critică a discursului elitei liberale maghiare asupra acestei baze juridice considerate

în conștiința transilvană reformistă un veritabil edict de toleranță, față de care toleranța iluminată iosefină era chiar și ea doar un pas înapoi. Într-o a doua fază am încercat să trasăm erodarea acestui *status quo* concomitent cu preluarea puterii de către Habsburgi și după aceasta, prin politica de sprijinire a catolicismului ca stâlp al unității imperiului multinațional și pluralist. Am analizat cu atenție încercările Habsburgilor, care într-o primă fază au creat condițiile de a schimba cadrul juridic al relațiilor dintre confesii în favoarea catolicismului, iar într-o etapă secundă au trecut la contrareformă. Am descris măsurile lui Leopold I., cele ale lui Carol al III-lea și a Mariei Tereza, în epoca căreia catolicismul transilvan a ajuns la apogeul puterii sale. Vremea împăratului Iosif al II-lea a atenuat câtuși de puțin tensiunile generate de politica religioasă a erei tereziene, astfel că la sfârșitul acesteia Viena trebuia să recunoască, măcar formal prin promulgarea Legii nr 53. din 1791 despre egalitatea confesiunilor acceptate, respectiv a celorlalte 8 articole religioase atașate acestuia, că procesele istorice arată spre o deplină egalitate religioasă. Perioada imediat următoare, cea a împăratului Francisc I. reprezenta o eră care conserva politicile iosefine în materie de religie intrând astfel în coliziune cu articolele amintite, conflict ce a servit drept cauză conflictelor pe acest subiect cu statul din prima perioadă a liberalismului național maghiar din Transilvania.

Un ultim subcapitol al acestei părți descrie izbucnirea și derularea polemiei pe marginea inegalității religioase din Ungaria între 1832-1847. Această parte are ca subiect cele două probleme principale ale liberalismului maghiar în materie de religie: cea a conversiunilor și a căsătoriilor mixte. Am efectuat în plus o analiză a ideilor și viziunilor elitei maghiare liberale asupra problemei interconfesionale considerând perspectivele dezvoltate de Ferenc Deák, István Széchenyi, József Eötvös, Lajos Batthyány, baronul Wesselényi și însuși Kossuth, care a avut o influență directă, dezvăluită de prima dată de teza noastră, asupra mersului lucrurilor în Transilvania. Privirea noastră aruncată pe evenimentele din Ungaria cuprinde totodată și prima activizare a catolicismului politic în Ungaria sub îndrumarea transilvăneanului Miklós Fogarasy, care ulterior a devenit episcop al Ardealului, dar a avut o influență oarecare și asupra evenimentelor transilvănene din epoca reformei. Totodată în acest capitol am încercat trasarea premergătoare a cadrului politic al polemicii transilvane, prin accentuarea integrării temei egalității religioase în cadrul programului național de renaștere ungare.

Prezentarea cercetărilor arhivistice efective încep odată cu capitolul II al tezei. Acest capitol prezintă prima etapă a confruntărilor pe tema interconfesionalității din epoca reformei, cea dintre 1833-1840. Această perioadă este marcată la început de un interes general al stărilor liberale dedicat inegalităților religioase, dintre care se evidențiază în primul rând tema educației de șase săptămâni. Acest interes se decalează spre 1837 spre subiectul separării

bisericii de stat în jurul controversatei teme a consilieriatului episcopului de Transilvania în Guberniu.

Evenimentul principal al primei faze din acest proces reprezintă Dieta din 1834-35, care a fost precedat de o considerabilă mișcare de rezistență comitatensă al cărui obiective principale erau obținerea cu orice preț a deschiderii unei diete și crearea unei tabere organizate și unitare ale forțelor liberale care să atingă remedierea injuriilor aduse de guvernarea absolutistă ”constituției” nobiliare din Transilvania. Această mișcare a avut și o componentă religioasă, fiind marcată de abolirea de către mai multe comitate a educației de șase săptămâni, precum și alte măsuri, care contraveneau voinței Vienei. În descrierea acestor evenimente ne-am bazat pe un bogat material arhivistic. Am cercetat și descris pe baza protocoalelor comitatense efortul depus de comitate pentru restaurarea aprobatală a libertății de trecere de la o religie la alta (în speță de la riturile catolice la alte confesiuni) și am stabilit pe baza documentelor legătura directă dintre lupta împotriva absolutismului și chestiunea interconfesională. Principalul conflict a fost cea a dreptului asupra interpretării legilor, interpretări, care se bifurcau sau intrau în coliziune firească având în vedere, că vorbim de părți combatante. Starea confesiunilor recepte intra sub incidența temei constituției erodate, iar astfel interpretarea constituției era o temă aferentă conflictului izbucnit asupra dreptului la interpretare și autenticitatea interpretării legilor. Am reușit să aducem la lumina zilei – ce-i drept, nu fără lacune – materialul ecleziastic referitor la această perioadă, material compus mai ales din circulare episcopale și vicariale, care stabileau măsurile, care trebuiau luate de preoți pentru a contracara, sau măcar atenua efectele deciziilor comitatense. Am găsit și rapoarte ale preoților asupra stărilor în pragul deschiderii dietei. Aceste relatări arată stări de neliniște, în țesutul cărora se întrezăreau din când în când și porniri anticatolice, însă fără ca acestea să fie un leit-motiv. Am clarificat pe baza statisticilor cerute de Alba Iulia ponderea aversiunilor de la catolicism precum și a conversiunilor la această confesie. Principalul rezultat al acestei cercetări ale datelor demografice a fost o fluctuație a aversiunilor în funcție de raportul de forțe dintre opoziție și Viena. Aversiunile au crescut în număr în perioadele de criză ale puterii, (1832-34, resp. 1848-49) ceea ce arată succesul refulării unei mobilități nefavorabile catolicismului. În ansamblu însă numărul aversiunilor nu a depășit nici în 1848-49 cea a conversiunilor, ceea ce arată că biserica catolică a avut o atracție mai mare decât cele protestante. Cauzele aversiunilor reies din documente, și arată că acestea erau legate în cea mai mare parte de căsătoriile confesional mixte.

A doua temă a capitolului este dieta din 1834-35, dietă care a inclus inegalitatea religioasă în agenda sa, fără a tematiza însă direct cu ocazia sesiunilor. Spre sfârșitul dietei a

apărut și tema consiliariatului episcopului, însă închiderea forțată a adunării de către Viena a amânat tematizarea acestui subiect, dar a cauzat un conflict între stările catolice supărate de înlăturarea Statusului catolic în favoarea Comisiei Catolice din Guberniu.

Cea de-a doua parte principală a capitolului descrie conflictul izbucnit în jurul temei consiliariatului episcopului la Dieta din 1837-38. Fundalul politic al acestuia o reprezentau alegerile pe pozițiile guberniale, iar scopul era separația bisericii de stat pentru crearea unui mediu politic favorabil egalității interconfesionale. Din păcate în arhivele arhiepiscopiei, precum și în cele dietale am găsit numai câteva documente, infime la număr, care fac referință la eforturi politice armonizate considerabile din partea bisericilor romano- și greco-catolice pentru a împiedica o posibilă îndepărtare a episcopului Miklós Kovács de la Cluj, dar nici la Alba Iulia, nici la Budapesta nu s-a păstrat documentația aferentă. Ceea ce s-a clarificat incontestabil din cercetările noastre, este o organizare a grupărilor contrare pe bază politică și nu religioasă, ceea ce arată un decalaj a problematicii interconfesionale dinspre confesiune religioasă în direcția convingerii politice. Lupta se dă deja dintre conservatori – aliați ai catolicismului – conduși de personalitatea eminentă baronului Samu Jósika, și liberali. În ambele tabere se află membri din toate cele patru confesiuni recepte. Am reușit să surprindem și o activitate literară de excepție, cartea lui Mihály Fogarasy despre consiliariatul episcopului de Transilvania, operă care i-a adus titlul de episcop titular și care a marcat cariera și gândirea politică al acestei eminente personalități ale catolicismului politic conservator.

Am analizat totodată doleanțele bisericilor protestante din 1838, doleanțe care au constituit baza dezbaterilor religioase ale următoarei Diete.

Ultimul capitol al tezei prezintă o temă aparte a conflictului politic pe marginea religiei, tema mariajelor interconfesionale. Acest subiect a cauzat cele mai controversate și aprige confruntări între polurile opuse, și a avut consecințe decisive asupra slăbirii poziției catolicismului în Transilvania.

Referitor la această temă am găsit o uriașă documentație coerentă în arhivele bisericii catolice de la Alba Iulia. Am pornit de la decalajul cu care a apărut circulara despre căsătoriile mixte în Transilvania, care a introdus asistența pasivă în lipsa unor garanții suficiente referitoare la botezul și educația copiilor de ambele sexe în ritul catolic, precum și de diferențele dintre garanțiile cerute de episcopii din Ungaria, și la colegul lor, cel de la Alba Iulia. Acest decalaj de 9 luni, precum și promisiunea orală cerută în Transilvania, față de diocesele Ungariei, unde se cerea o convenție scrisă, arată o particularitate a Ardealului față de Ungaria. În primul rând am reușit să reconstruim procesul complex și controversat al nașterii acestei circulare prin intermediul unei bogate corespondențe dintre Primatul Ungariei,

József Kopácsy, arhiepiscopul de Kalocsa, Péter Klobusiczky, și episcopul Miklós Kovács, subaltern al primilor doi. Am descris presiunile făcute de ierarhii maghiari asupra colegului lor ardelean în ordinea de a lua măsuri asemănătoare Ungariei, și faptul că primii, cunoscând bine cadrul juridic al Transilvaniei, nu au cerut măsuri similare, ci numai asemănătoare, care să corespundă circumstanțelor din Marele Principat. Din documente a reieșit, că arhiepiscopul de Kalocsa a fost cel care a l-a sfătuit pe subalternul lui transilvan să adopte modelul din Silezia prusacă pentru mariajele interreligioase, cel al promisiunii orale. O altă stație importantă a acestui proces a fost opoziția unei considerabile părți a Consistoriului episcopal împotriva noilor măsuri, opoziție care l-a determinat pe Miklós Kovács să încearcă să amâne emiterea dispozițiilor episcopale până la apariția unei decizii papale, apariție care era deja iminentă, dat fiind faptul, că episcopul de Csanád, József Lonovics, se afla la Roma pentru a mijloci un asemenea act. Am descoperit și motivul care l-a constrâns pe ierarhul Transilvaniei să emită actul cu pricină înainte de vremea pe care o dorea. Cu alte cuvinte, am descris scandalul de presă cauzat de întârzierea lui, scandal început la Budapesta și terminat la Augsburg, care a dus la emiterea circularei. Am prezentat în teză corespondența dintre Miklós Kovács și superiorii săi pe tema aparițiilor de presă și amestecarea nunciului apostolic de la Viena în caz, ba chiar, o corespondență dintre Miklós Kovács și József Lonovics pe tema atenuării consecințelor amânării circularei la Roma. Această corespondență arată un episcop frământat între datoria de cetățean transilvan și cea de ierarh catolic.

Teza prezintă circulara despre matrimoniile interconfesionale, și am realizat și o comparație a textului circularei de Esztergom cu cea autohtonă. Rezultatul acestei analize comparative arată că în materie de pasaje educative există o asemănare mare, din care reiese, că epistola de la Esztergom a stat la baza celei din Transilvania conform convenției ierarhilor maghiari de a emite circulare similare, și a aduce aceleași măsuri în toate diocesele. Pe de altă parte în materie de argumentație juridică și măsuri concrete, circulara diferă de cea maghiară dat fiind diferența esențială în chestiunea legislaturii maritale.

În continuare am prezentat reacția stărilor comitatense la enciclica episcopală și am reușit să reconstruim procesul de protest până la momentul de a ajunge pe diligența care-l ducea spre Viena. Acest efort a fost făcut posibil de bogăția surselor din Alba Iulia, precum și de cea a documentelor comitatense găsite în Arhiva Națională de la Cluj. Am descris totodată reacțiile și comentariile presei transilvane și maghiare pe chestiunea transilvană, și reacția bisericii care de data aceasta a ieșit și în presă, și a încercat să-și apere în public deciziile. Am sintetizat rapoartele preoților parohi din Transilvania, care au relatat despre diferite cazuri de asistență pasivă, dar și de apostazii. În ciuda acestui fapt, conflictele între popor din această

cauză, nu au devenit realitate, iar majoritatea cazurilor a adus rezultatul preconizat de episcopii maghiari.

Sfârșitul tezei prezintă dezbaterile chestiunii în Dieta dintre 1841-43. În primul rând am prezentat aici pe baza documentelor dietale găsite la Budapesta dezbaterile din comisiile dietale însărcinate cu povara de a elabora documentele de lucru (operatele) care tratau sau atingeau conflictele religioase. După aceasta am prezentat dezbaterile pe teme interconfesionale din Dieta Transilvaniei pe baza protocoalelor Dietei. Documentele dietei arată câteva evoluții interesante. În primul rând trebuie observat faptul, că în acest caz conservatorismul nu s-a grăbit să-i întindă bisericii o mână de ajutor. Al doilea fapt interesant este dezintegrarea taberei catolice. Membrii care au apărat pozițiile catolice au redactat o reprotestație, însă actul a fost semnat numai de 8 persoane.

La finalul tezei pe baza de documentelor am trasat ultima etapă a conflictelor de tip absolutist dintre catolicism și liberalism. Documentele arată că în această ultima etapă (1843-1847) conflictele se retrag din centrele politice la provincie, și se desfășoară la nivel local.

Am arătat totodată asemănările dintre propunerile ardene din 1842 și legislația maritală maghiară din 1868, similitudine care face posibilă presupunerea unei influențe transilvane asupra legiferării maghiare.